

Türk Dış Politikasında Yeni Güncelleme: TDP v.16.4.2017

UFUK ULUTAŞ, KEMAL İNAT, KILIÇ BUĞRA KANAT

- Türkiye'nin güncel dış politikasının mahiyeti nasıl açıklanabilir?
- Türkiye'nin dış politikasındaki başat aktörlerle ilişkisinde hangi meydan okumalar bulunmaktadır?
- Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle Türkiye'nin dış politika yaklaşımında ne gibi güncellemeler olacaktır?

GİRİŞ

16 Nisan'da halk oylaması sonucu kabul edilen Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi sadece iç politika değil dış politika açısından da yeni bir dönem başlatma potansiyeline sahiptir. Yeni dönem iç çatışmalar, ekonomik krizler, işgal ve devlet dışı aktörlerin uluslararası ilişkilerde belirleyici rol oynadığı ve geleneksel ittifak ilişkilerinin tartışmaya açıldığı bir zamanda Türk dış politikasının metot ve araçlarında somut güncellemeler yapma ihtiyacının giderilmesi gereken bir dönemdir. Mevcut metot ve

araçlar, dış politikanın katı bürokratik yapısı, kurumlar arasındaki ilişkiler ve eşgüdüm, dış politika ile iç politika ve güvenlik arasındaki etkileşimin yeni dönemde sorgulanması ve güçlü insan kaynağının yetiştirilmesi için kısa ve uzun vadeli yatırımların yapılması, ihtiyaç duyulan güncellemelerin yapılabilmesi için elzemdir.

Türkiye tabiatları değişiklik arz eden çok sayıda dış politika dosyasını eş zamanlı olarak yürütmesi gereken bir ülkedir. Yüzyıllara dayanan diplomasi geleneğine rağmen uzmanlık, kurumsallaşma ve dış

UFUK ULUTAŞ

Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi'nde lisansını, Ohio State Üniversitesi Tarih bölümünde yüksek lisansını, YBU Uluslararası İlişkiler'de Suriye'deki DAİŞ varlığı üzerine doktorasını tamamladı. Kudüs İbrani Üniversitesi'nde İbrance ve Ortadoğu politikası dersleri aldı. Mershon Center for Security Studies'te ve Melton Center for Jewish Studies'te araştırmacı olarak çalıştı. Ohio State Üniversitesi'nde dünya tarihi dersleri verdi. SETA DC Ortadoğu Program Koordinatörlüğünü yürüttü. SETA'da Dış Politika Direktörlüğü vazifesine devam etmektedir.

KEMAL İNAT

Lisans eğitimini 1992 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamlayan Kemal İnat, doktorasını 2000 yılında Almanya'nın Siegen Üniversitesi'nde 21. Yüzyılın Başında Türkiye'nin Ortadoğu Politikası başlıklı teziyle tamamladı. 2005 yılından beri yayımlanmakta olan Ortadoğu Yıllığı ve SETA tarafından 2009'dan beri yayımlanan Türk Dış Politikası Yıllığı isimli çalışmaların editörleri arasında yer alan İnat'ın, Dünya Çatışmaları, Blaetter für deutsche und international Politik, Bilgi, Demokrasi Platformu gibi birçok ulusal ve uluslararası kitapta ve hakemli dergide makaleleri yayımlandı. Halen Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde profesör olarak Ortadoğu çalışmaları, Türk dış politikası ve uluslararası çatışmalar alanlarında dersler veren İnat, aynı üniversitenin Ortadoğu Araştırmaları Merkezi'nin de müdürlüğünü yürütmektedir.

KILIÇ BUĞRA KANAT

SETA-Washington D.C. Araştırma Direktörü Kılıç Buğra Kanat, Penn State Üniversitesi Erie Kampüsü'nde Siyaset Bilimi doçentidir. Doktorasını Syracuse Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde tamamlayan Dr. Kanat aynı üniversiteden yüksek lisansını ve Marquette Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden ikinci yüksek lisansını almıştır. 2015 yılında Penn State Üniversitesi Erie Kampüsü'nde Üstün Araştırma Ödülü ve Öğretim Üyeleri Konseyi Araştırma Ödülü'ne layık görülen Kanat, daha önce Dış Politika Girişimi Geleceğin Liderleri Programı'na katılmıştır. Dr. Kanat'ın makaleleri *Foreign Policy*, *Insight Turkey*, *The Diplomat*, *Middle East Policy*, *Arab Studies Quarterly*, *Mediterranean Quarterly*, *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* ile *Journal of Muslim Minority Affairs* dergilerinde yayımlanmıştır. Halen *Daily Sabah*'ta köşe yazarı olan Dr. Kanat, aynı zamanda *History, Politics and Foreign Policy in Turkey*, *Change and Adaptation in Turkish Foreign Policy* ve *Politics and Foreign Policy in Turkey: Historical and Contemporary Perspectives*'in yazarı olarak yardımcı editörlüğünü yürütmektedir.

politika araçları üretme konusunda ciddi eksiklikler bulunmaktadır. Bu eksiklikler Türkiye'nin dış politikasını idare etmekte güçlükler ortaya çıkarırken aynı zamanda uluslararası camiada potansiyelini tam anlamıyla kullanamamasına da sebep olmaktadır. Günümüz dünyasında sert güç ve yumuşak güç arasındaki güçlü ilişki de göz önüne alındığında, potansiyelin kullanılamaması salt olarak dış politika kurumlarımızın eksikliğinden kaynaklanmamaktadır. Mevcut küresel bunalım devam ederken diplomasi'nin yeri geldiğinde sert güçle de desteklenmesi gerekliliğine rağmen, Türkiye'nin sert gücünü projekte etmesi gereken kurumlarındaki problemler tabii olarak dış politika kurumlarının performansına da yansımaktadır. Uluslararası ilişkilerde son yıllarda yumuşak gücüyle ön plana çıkmış olan Türkiye'nin yumuşak ve sert güç arasındaki ilişkiyi analiz edip dengeyi mahir bir şekilde koruması dış politikadaki etkinliğini oldukça artıracaktır. Zira kriz ortamları ve Türkiye'ninkine benzer mücavir bölgelerde sert güçle desteklenmeyen yumuşak güç etkisini yitirmektedir. Bu sebepten Türkiye'nin kurumsallaşmayı, dış politika yapım süreçlerindeki insan kalitesini artırmayı ve kurumlar arası eşgüdümü sağlamayı öngören bir yaklaşımla yumuşak ve sert güç arasındaki altın oranı hedefleyen bir dış politika anlayışı inşa etmesi gerekmektedir.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi mezkur yeniden inşanın tek kurum üzerinden yürütülmesi ve uzun vadeli planlamaların yapılabilmesine olanak sağlaması açısından önem arz etmektedir. Cumhurbaşkanının hem başkomutan hem de en tepedeki dış politika yapım mercii olması, yukarıda bahsedilen dengenin bulunması ve korunmasına olumlu katkı sağlayacaktır. Bunun yanında ABD'den AB'ye, Ortadoğu'nun acil çözüm bekleyen Irak ve Suriye gibi krizlerinden Kıbrıs'a, Rusya'yla ilişkilerden devlet dışı aktörlere karşı izlenecek siyasete kadar geniş yelpazedeki dış politika başlıkları 16 Nisan sonrası Türk dış politikasının gündemini meşgul edecektir. Bu başlıklar potansiyel kriz ve fırsatları barındırmaktadır.

GÜNCEL DIŞ POLİTİKA YAKLAŞIMI: DOST ÇOĞALTMA

2000'li yıllarından başından beri Türk dış politikası komşularla ilişkileri derinleştirmeyi amaçlayan, tarihi ve jeopolitik referansları dış politika yapımında sıklıkla kullanan, faaliyetlerini geleneksel ilgi alanları dışına taşıran ve dış politika kurumlarında çeşitliliğe giden bir çizgide seyretti. Arap Baharı'nın başarısına kadar sorunsuz ilerleyen yumuşak güç merkezli bu yaklaşım 2011'den itibaren ciddi meydan okumalarla karşı karşıya kaldı. Bunun temelinde iki sebebi vardı: Birincisi mücavir bölgelerin bir istikrarsızlık sarmalına girmesiyle 2000'lerin başından beri verimli olarak kullanılan araçların demode olması. İkincisi ise ülke içerisinde bir dizi kalkışma, darbe girişimi ve terör saldırılarının hayata geçirilmesi. Birbiriyle bağlantılı olan bu iki gelişme Türk dış politikasının mevcut araçlar ve yaklaşımla sürdürülmesini oldukça zorlaştırmıştır. Zira içeride ve dışarıdaki mezkur gelişmeler Türkiye'nin dış dünyayla ilişkilerini yeniden şekillendirmiştir. Küresel ve bölgesel kutuplaşmalar, iç savaşlar ve tırmanan terör, yükselişteki aşırı sağ ve İslamofobik akımlar Türk dış politikasının hareket alanını da oldukça daraltmıştır. İçeride ise ardı ardına FETÖ, PKK, DEAŞ eliyle yapılan operasyonlar daralan dış politika alanına karşı Türkiye'nin alternatifler üretme kabiliyetini kısıtlamıştır.

Geldiğimiz noktada dış politika alanında birtakım güncellemeler ve kalibrasyonların yaşanabilmesi, iç politikadaki konsolidasyon ve güvenlik mimarisinin yeniden tesis edilmesiyle doğrudan ilişkilidir. Bu, Türkiye'nin dış ilişkilerinin şekillenmesi ve yeni dönemin ruhuna uygun bir dış politika yaklaşımının tesis edilmesinin olmazsa olmazıdır. Daha önce "dostların sayısının artırılıp düşmanların sayısının azaltılması" olarak özetlenen yaklaşım bir ara dönem metodu olarak kabul edilebilir. Bu metodun başarısı tabii ki sadece Türkiye'ye bağlı değildir zira meşhur tabirle "savaş için bir, barış için iki taraf lazımdır." Bu yaklaşımın başarısını artırmak için Türkiye daha önce "proaktif diplomasi" olarak tanımlanan anlayışın içini dolduracak kurumsal ve diplomatik

adımlar atmalıdır. Mücavir bölgelerdeki krizlerin çokluğu, küresel ve bölgesel kutuplaşmanın derinliği, iç sorunlar ve kurumsal yetersizlikler Türk dış politikasının reaktif kalmasına sebep olurken, yeni dönemde Türkiye ulusal çıkarlara dayalı diplomatik öncelikler belirlemeli, kutuplaşmalara açık taraf olmaktan ziyade uluslararası normlara vurgu yapmalı, önleyici görüşmelerle potansiyel anlaşmazlık alanlarına müdahalelerde bulunmalı, retorığı düşürüp sonuç alıcı ve planlı icraatı artırmalıdır. Daha önce de vurgulandığı gibi dostları çoğaltmanın tek yolu diplomasi değildir. Özellikle güvenlik alanındaki uluslararası iş birliği ve önleyici birtakım kısıtlı askeri müdahalelerle artırılan caydırıcılığın Türkiye'nin dış politika alternatiflerini genişleteceği hesaba katılmalıdır. Ortak çıkarlar doğrultusunda Türkiye'nin AB, ABD, Rusya ve Ortadoğulu komşularıyla ilişkilerini geliştirebileceği fırsatlar önümüzdeki dönemde de geçerliliğini koruyacaktır.

AB İLE İLİŞKİLERİN GELECEĞİ

Uzun zamandır NATO üyesi olan ve AB ile üyelik hedefi temelinde bir ilişki geliştiren Türkiye'nin 2023 hedeflerine ulaşabilmesi Avrupa ile ilişkilerinin bundan sonraki seyriyle yakından ilişkili olacaktır. Türkiye'nin dış ticaretinin yaklaşık yarısını gerçekleştirdiği Avrupa ile çatışma eksenli bir ilişkiye sahip olması Ankara'nın bu hedeflere ulaşmasını zorlaştıracaktır. Bu durumda Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerinin iş birliği temelinde yürütülmesi önem arz etmektedir. Bu noktada Türkiye-Avrupa ilişkilerinin neden sorunlu yürüdüğü sorusunu sormamız gerekiyor. "Dostlarının sayısını artırıp düşmanlarının sayısını azaltma" ilkesi temelinde bir dış politika geliştirmek isteyen Türkiye'nin Avrupa'dan yeterince karşılık görmediği, bu konuda yaşadığı hayal kırıklıklarının Ankara'yı da Avrupa'ya karşı sert bir söyleme ittiğini vurgulamak gerekir. İş birliği temelli bir ilişki geliştirilmesinin her zaman en azından iki tarafı vardır. Sadece Türkiye'nin ya da sadece Avrupa Birliği'nin (AB) iş birliği eksenli bir ilişki arzu etmesi ve bu yönde çalışması yeterli olmayacaktır. Her iki tarafın da

bunu istemesi ve karşı tarafı rahatsız edecek politikalardan uzak durması gerekir.

Tarihsel kökenleri olsa da son zamanlarda Avrupa'da artan Türkiye karşıtı hava ilişkilerin seyrinde belirleyici olmuştur. PKK'ya verilen pasif desteğin aktif hale gelmesi ve 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında FETÖ'nün Türkiye'ye karşı desteklenmesi Brüksel'in Ankara ile ilişkilerini iyice riske sokmuştur. AB, Türkiye'nin terörle mücadele kapsamında atmış olduğu adımlardan rahatsızlığının üyelik müzakerelerini askıya almak ya da bitirmek yönündeki tehditleriyle göstermiştir. Son olarak bazı Avrupa ülkeleri, Türkiye'deki referandum sürecinde Türk siyasetçilerin "evet" kampanyası lehinde propaganda yapmasına yasaklar getirirken kendisi de seçim sürecinde bulunan Amsterdam ile Ankara arasında ciddi bir kriz yaşanmıştır.

Bütün bu sorunlar Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin önemli bir meydan okumayla karşı karşıya olduğunu gösteriyor. Avrupa'daki bazı ülkelerin bu düşmanca ve müdahaleci politikaları nedeniyle Türkiye de referandum sonrasında AB ile ilişkilerini yeniden gözden geçirme kararı almıştır. Türkiye'nin AB üyelik hedefi konusunda bir referandum bu çerçevede gündeme gelebileceği gibi, Brüksel ile Mart 2016'da varılan mülteci anlaşmasının iptal edilmesi ihtimali de söz konusu olabilir.

İlişkilerin bu şekilde olumsuz bir atmosferde yürümesi ve sorunlara çözüm bulunması konusunda geç kalınması hem Türkiye hem de Avrupa'ya zarar vermektedir. Tarafların yeniden 2000'lerin başındaki gibi olumlu bir ilişkiye dönebilmesi için özellikle AB'nin atması gereken adımlar vardır. PKK, FETÖ ve DHKP-C gibi Türkiye için ciddi tehdit oluşturan terörist örgütlere karşı mücadele konusunda Ankara'nın beklediği desteği vermeleri, Türkiye'ye yönelik politikalarını şekillendirirken bu terör örgütlerinin bazılarıyla sıkı ilişkiler kuran Avrupa'daki marjinal sol grupların medya ve siyaset dünyasındaki etkin lobilerinin ipoteği altında hareket etmemeleri, 15 Temmuz darbe girişimi sırasındaki demokrasiye aykırı tutumlarını telafi edecek yeni bir politikaya yönelmeleri, Türkiye halkının tercihleri sonucu ik-

tidara gelmiş, seçilmiş liderlere saygı gösterilmesini sağlamaları ve Türkiye'nin içişlerine müdahale anlamına gelecek söylem ve tavırlardan uzak durmaları bu adımların bazılarını oluşturacaktır.

Türkiye'nin ise 16 Nisan sonrası Avrupa'nın makul çevreleriyle rasyonel ilişkilerini derinleştirmeyi dış politika önceliklerinden birisi yapması gerekmektedir. Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerinin Avrupa'da yaygın olan İslamofobik, aşırı sağcı ve popülist siyasetin parantezinden kurtarılması gerekmektedir. Bu noktada beklentileri düşük tutarak, makul Avrupalılarla yeni bir düzlemde temaslar artırılmalı, ulusal egemenlik çerçevesinde suni gündemlerden kaçınarak müzakereleri sürdürmenin yollarını aramalıdır. Özellikle ticaret ve güvenlik gibi konulardaki bağımlılıkların dış politika açılımlarına dönüştürülmesi gerekmektedir. Zira Avrupa'yla normalleşen ilişkiler, küresel bunalımın devam ettiği şu günlerde dış politikamızın hareket alanını genişletecektir.

Mezkur adımların atılması durumunda Ankara'nın Avrupa politikasının da yumuşayacağı ve iş birliği arayışının ağır basacağı görülecektir. Türkiye'nin, referandum sürecinde Hollanda, Almanya ve Avusturya ile yaşanan krizlerin en ağır hissedildiği dönemlerde bile AB ile varılan mülteci anlaşmasını iptal etmemesi ve üyelik sürecini tek taraflı olarak sonlandırmaması Avrupa ile rasyonel bir ilişki kurmayı arzu ettiğinin göstergesi olarak okunabilir. Ancak bu rasyonel ilişki tarafların birbirlerinin egemenliklerine saygı duyarak geliştirecekleri dengeli bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi olarak okunmalıdır.

ABD'YLE KRİZLERİ FIRSATA DÖNÜŞTÜRMEK

Son üç senedir temel olarak krizli bir dönemden geçen Türk-Amerikan ilişkilerinde Kasım'da yapılan ABD Başkanlık seçimlerinden bu yana genel olarak iyimserlik hakimdir. Obama döneminde iki ülke arasındaki ilişkilerde artık olumlu bir sürecin yaşanmayacağı konusunda oluşan algı 2016 yılının büyük bir bölümünün kriz yönetimi ile geçmesine sebebiyet vermişti. Önce Kasım seçimleri ile Obama döneminin sona ermesi, sonrasında da 16 Ni-

san referandumundan çıkan sonuç ile bir süredir Türkiye açısından hakim olan belirsizliğin ortadan kalkması iki ülke ilişkileri açısından olumlu bir dönemin başlangıcı olabilir. Bu noktada hem Kasım seçimlerinden hemen sonra gerçekleşen telefon görüşmelerinde Başkan Trump ile Cumhurbaşkanı Erdoğan arasında oluşan olumlu atmosfer hem de referandum sonrası Trump'ın Erdoğan'ı ilk tebrik eden liderlerden biri olması bu konudaki iyimserliği daha fazla besledi. Cumhurbaşkanı'nın Mayıs ayındaki Washington seyahati iki lider arasındaki bu olumlu atmosferi daha da güçlendirebilir. Bu durum Obama ve yönetiminin son aylarında medyada verdikleri mülakatlarda Türkiye hükümeti ve liderleri konusunda yaptıkları olumsuz açıklamalar düşünüldüğünde iki ülke arasındaki güven bunalımının ortadan kaldırılması açısından önemli bir fırsat olarak görülebilir. Şimdiye kadar tarihi olarak iki ülke arasındaki ilişkilerin istikrarının büyük ölçüde liderler arasındaki iletişime bağlı olduğu düşünüldüğünde mevcut havanın devamının oldukça pozitif bir sonuç doğuracağı söylenebilir.

Liderler arası ilişkiler haricinde Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin ortak paydada buluşabileceği önemli alanlar bulunuyor. Öncelikle bölgede DEAŞ ile mücadelede yeni bir momentumun sağlanabileceği bir düzleme girildi. Her ne kadar YPG meselesi iki ülke arasında hala en ciddi kriz alanı olsa da ABD'deki yeni yönetimin bu sorunun Türkiye'nin ulusal güvenliği ve bölgedeki etnik ilişkilerin geleceği açısından oluşturduğu tehlikenin de farkında olarak davranması ümit ediliyor. Özellikle Rakka operasyonunun konuşulduğu bir dönemde Türkiye gerek İncirlik Üssü gerekse Özgür Suriye Ordusu'nun bu operasyon sırasında aktif olarak kullanılması konusunda önemli katkılar sağlayabilir.

Bunun yanında bölgede özellikle İran'a bağlı ve yakın grupların oynadığı istikrarsızlaştırıcı rol artık bölgedeki hemen hemen her devletin şikayetçi olduğu bir durum. Özellikle Suriye'de farklı bölgelerden getirilen savaşçılar ile rejimin desteklenmeye çalışılması ve bu grupların gerçekleştirdiği katliamlar artık

üzerinde oldukça fazla durulan bir unsur. Önümüzdeki dönemde Türkiye ve ABD bu konuda bölgesel istikrarın sağlanabilmesi açısından bir ortak payda bulmayı başarabilirler.

Elbette bunun yanında rejimin İdlib yakınlarında gerçekleştirdiği son kimyasal silah saldırısı da hem bölgesel anlamda hem de uluslararası güvenlik bakımından oldukça riskli bir durum ortaya çıkarmış görünüyor. ABD'nin yaptığı hava saldırısı öncesi ve sonrasında Türkiye olası bir kimyasal silah saldırısını önlemek için ABD ile her türlü iş birliğine hazır olduğunu belirtmişti. Son telefon görüşmesinde de Trump bu konuda Türkiye'ye teşekkür etmeyi ihlal etmedi. Bu noktada iki ülke bundan sonra Suriye konusunda açılan makası kapatmak için bazı önemli adımlar atabilir.

Son olarak sadece Ortadoğu değil daha geniş anlamda Doğu Akdeniz'de de iki ülke ilişkilerini geliştirmek için önemli fırsatlar bulunuyor. Özellikle Türkiye ve Avrupa'daki bazı ülkelerin enerji kaynağı konusunda çeşitlenmeye gidebilmesi hem bu ülkelerin enerji güvenliği hem de bölgenin istikrarı için oldukça önemli olacaktır. NATO'nun geleceği konusunda ABD'de seçim sürecinde çıkan tartışmalara rağmen yeni yönetimin İttifak'ı daha aktif ve katılımcı hale getirmek konusunda kararlı olduğu görülüyor. Burada Türkiye'nin NATO'daki en büyük ordulardan birine sahip olması ve Avrupa güvenliğinde artan önemi iki ülkeyi birbirine yakınlaştıracaktır.

RUSYA İLE DENGELİ İLİŞKİ

Türkiye'nin en büyük meydan okumalarından birisi güçlü ticari bağları olan Rusya'yla siyasi farklılıklara rağmen dengeli bir ilişki sürdürebilmektir. Bunun ne kadar zor olduğu geçtiğimiz birkaç sene içerisinde özellikle jet krizi döneminde açıkça görülmüştür. Rusya yapısı gereği ilişkilerin korunmasının hassas dengelere bağlı olduğu bir devlettir. Yine yapısı gereği tahmin edilemez tepkilerde bulunması ve siyaseten esnekliğinin düşük olması da ilişkilerdeki kırılma noktasının sebeplerindedir. Bununla beraber Rus dış politikasındaki Putin'in belirleyici rolü ve Cum-

hurbaşkanı Erdoğan ile Putin arasındaki kişisel ilişki Türkiye-Rusya ilişkilerine de yansımaktadır. Bu ilişki devam ettiği müddetçe iki ülke arasındaki kanallar açık kalacak, ticari ilişkilerin yarattığı karşılıklı bağımlılık sebebiyle oluşan ortak zemin varlığını koruyacaktır. İki ülke arasındaki jeopolitik rekabet ve politika farklılaşmalarına rağmen ticaret, enerji ve turizm gibi alanların paranteze alınabilmesi, ilişkilerin sektörlere ayrılabilmesi her iki ülkenin de faydasına olacaktır.

Rusya ile Türkiye'nin Suriye, Ukrayna ve Dağlık Karabağ politikaları arasında büyük farklar ve uyumsuzluklar vardır. Bu da üçüncü ülkeler üzerinden oluşacak krizleri kaçınılmaz kılmaktadır. Suriye bu listenin başında gelmekte olup krizlerle birlikte birtakım fırsatlar da sunmaktadır. Son olarak Astana sürecinde iki ülkenin ilişkilerini derinleştirme fırsatı doğabileceği görülmüştür. Fakat Suriye krizinin iki ülkeyi de aşan boyutları var ve Rusya Suriye'de çözümsüzlüğe yatırım yapmaya devam etmektedir. Esed rejimine kimyasal saldırının sonrasında da verdiği desteği devam ettirmesi, rejime ateşkese uyması için yeterli baskı yapmaması ve Astana sürecine rağmen siyasi çözüm için paradigma değiştirecek adımlar atmaktan kaçınması Rusya'nın Suriye'deki en büyük çıkmazlarından biridir. Rusya'nın Esed rejimine hava kalkanı hizmeti vermeyi yeniden değerlendirmesi, Suriye'de geçiş döneminde istikrarı sağlamak için milli ordu kurulması projesine destek vermesi, sivilere ve ateşkese uyan muhaliflere yönelik saldırılarını durdurması ve DEAŞ karşıtı operasyonlara öncelik vermesi hem Suriye krizi hem de Türkiye-Rusya ilişkilerine oldukça olumlu yansımaları olacaktır.

Türkiye için Rusya ve ABD birbirinden oldukça farklı ve birbirine alternatif olmayan iki devlete karşılık gelmektedir. Diğer bir deyişle Rusya ile ilişkilerin güçlendirilmesi, Soğuk Savaş yıllarına benzer bir kutup siyasetinin güdüldüğü anlamına gelmemekte, bu yönüyle ABD ile derin askeri angajmanlara ve NATO'daki müttefiklik ilişkilerine bir alternatif teşkil etmemektedir. İki ülkenin farklı cephelerde buldukları çatışma noktaları olan Suriye ve Ukray-

na'da Türkiye'nin pozisyonu Rusya'dan ziyade ABD ile benzerlikler göstermektedir. Yine de Türkiye'nin birbirinden farklı tabiatlara sahip olan ABD ve Rusya ile ilişkilerinde bir asimetrik denge gözetmesi gerekmektedir. Özellikle Suriye'de ABD'nin Esed rejimine karşı muhtemel bir politika değişikliğinin ve Türkiye'nin ABD ile ortak hareket etmesinin Rusya ile ilişkilerine olumsuz olarak yansıtacağı unutulmamalıdır. Buna rağmen sahada askeri şartların Esed rejiminin aleyhine gelişmesinin siyasi müzakereleri hızlandıracağı değerlendirildiğinde, mezkur şartlar oluştuğunda Türkiye'nin Rusya'yla siyasi müzakerelere ilişkin temaslarını sıklaştırması büyük önem arz etmektedir.

ORTADOĞULU KOMŞULAR

Türk dış politikasının son yıllarda en büyük imtihanlarından birisi Ortadoğulu komşularla ilişkileri yürütmek olmuştur. İşgal, iç savaşlar, toplu katliamlar ve mezhep savaşlarının hüküm sürdüğü Ortadoğu coğrafyasında Türkiye'nin komşularıyla normal ilişkiler sürdürmesi de mümkün olamamıştır. Yukarıda sıralanan şartlar devam ederken Ortadoğu'da Türkiye'nin dost çoğaltma siyasetinin ne kadar işlerlik kazanabileceği büyük bir soru işaretidir. Zira normal olmayan siyasi, insani ve güvenlik koşulları ilişkilerin normalleştirilmesine imkan tanımamaktadır.

Suriye krizine dair bulunabilecek adil bir çözüm bölgede olumlu manada kelebek etkisi yapma potansiyeline sahiptir. ABD'nin Şayrat saldırısı sonrasında değişim sinyalleri veren Suriye politikası, bölgede geniş çaplı bir askeri angajmanına sebep olmasa da siyasi müzakereleri daha sürdürülebilir bir zemine oturtabilir. Türkiye'nin Suriye'de sert ve yumuşak gücünü birlikte kullanması, geçtiğimiz altı sene boyunca aşınan caydırıcılığını kazanmak için akıllı müdahalelerde bulunmaktan kaçınmaması, dağınık halde bulunan fakat potansiyeli yüksek Suriyeli muhalifleri ve aşiretleri etkin bir şekilde mobilize etmesi ve terör örgütleriyle geleneksel ve asimetrik yöntemlerle mücadele etmesi, ülkenin kuzeyinde yeni bir denklem oluşturabilir. Bu esnada Türkiye'nin DEAŞ'tan özgürleştirdiği topraklarda Suriyeli bir si-

yasi yapının kurulması, bu yapının siyasi müzakere masasında elinin güçlendirilmesi ve Suriye'deki askeri tasarruflarımıza paralel bir diplomatik sürecin yürütülmesi elzemdir.

Irak'ta ise DEAŞ sonrası dönemin kolay başlamayacağı ve DEAŞ sonrası dönemde bile çıkması kuvvetle muhtemel çatışmaların ülke istikrarını hedef alacağı söylenebilir. Tartışmalı bölgelerde egemenlik tartışması, IKBY'nin bağımsızlık referandumu, DEAŞ'ın uyuyan hücreleri, Haşdi Şabi çatısı ve İran'ın nüfuzu altındaki çok sayıdaki Şii milisin akıbeti ve mezhep çatışmaları Irak'ın geleceğine dair endişeleri artırmaktadır. Bu şartlar altında Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğüne vurgu yapmaya devam edeceği, mezhep çatışmalarına taraf olmaktan kaçınacağı ve IKBY ile iyi ilişkilerini sürdürmek isteyeceği söylenebilir. IKBY ve Bağdat hükümetiyle PKK ve DEAŞ'a karşı mücadele etmek, Sünni kesimin adil şartlar altında siyasi süreçlere dahil olması için aracılık etmek, Irak'ın Şii toplumuyla önceki yıllarda kurduğu teması artırmak ve ticari ve kültürel ilişkileri derinleştirmek iki ülke arasındaki ilişkilere güç katacaktır. İkili ilişkiler açısından en büyük oyun bozucu İran olmaya devam edecektir.

İran ile Suriye kriziyle gerilen ilişkiler, Tahran'ın bölgesel yayılmacılık merkezli politikaları sebebiyle henüz rayına oturtulamamıştır. İran hem Suriye hem de Irak'ta Türkiye'ye zıt politikalar yürütmekte, jeopolitik ve Türkiye'nin taraf olmadığı bir teopolitik rekabet yürütmektedir. Buna rağmen iki ülke ilişkilerini sektörlere ayırmayı sürdürmüş ve yakın ticari faaliyetlerine devam etmiştir. Türkiye'nin dost çoğaltma stratejisinin en fazla zorlanacağı ülkelerden birisi İran olacaktır. Çünkü mevcut gerginliklere ek olarak yeni Amerikan yönetiminde, Körfez ülkeleri ve İsrail'in de içinde olduğu ve İran'ın bölgesel nüfuzunu hedef alan bir anlayış ortaya çıkmaktadır. Türkiye, bu ülkelerden farklı yaklaşımlara sahip olsa da İran'ın bölgesel nüfuzu ve silahlı vekilleri Türkiye'ye de jeopolitik bir tehdittir. Bu sebepten bölgede yükselen İran karşıtı dalgadan Türkiye-İran ilişkileri de etkilenecektir. Bunu bertaraf etmenin en etkili

yolu ise İran'ın Suriye'deki katliamlarına son vermesi ve kendi milli sınırlarına dönmesi olacaktır. İran'da yaklaşan cumhurbaşkanlığı seçimleri de dikkate alındığında Türkiye-İran ilişkilerinin siyasi veçhesi bilinmeyenlerle doludur.

İsrail ile diplomatik normalleşme düşük profilli ilerlemektedir. Enerji alanındaki iş birliği potansiyeli ve güvenlik alanında örtüşen hassasiyetler iki ülke için bir diyalog zemini oluşturmaktadır. Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının transferi tüm komplikasyonlarına rağmen ilişkilerin dinamosu olmaya devam etmektedir. Keşfedilen enerji kaynaklarını bir rekabet unsuru olmaktan çıkarıp Doğu Akdeniz havzasında barışın tesisi için kullanmak gerekir. Bu sürecin ülkelerin egemenlik haklarına saygı duyarak ve Filistin'in de enerji kaynaklarındaki haklarını gözeterek yürütülmesinde fayda vardır. Aynı zamanda Suriye ve özellikle İran'ın bölgesel nüfuzu konularında bazı sesli düşünceler dikkatlerden kaçmamaktadır. İki ülke arasında bölgede etkileri artan şiddet yanlısı devlet dışı aktörlerle (PKK, DEAŞ, El-Kaide, İran yanlısı milisler, Şebihalar vs.) mücadelede tamamen olmasa da bazı ortak zeminler bulunabilir. Diğer tarafta ise Filistin meselesi ve gün geçtikçe derinleşen işgal, ikili ilişkiler önündeki en büyük yapısal sorun olma özelliğini korumaktadır. Genelde Filistin Barış Süreci, özelde ise Gazze'ye yönelik Türkiye'nin yürüttüğü yardım çabaları iki ülke ilişkilerini normalleştirmek için bir fırsat olarak görülmelidir. Türkiye, Barış Süreci'ne bölgede hiçbir ülkenin sunamayacağı katkıları sunabilir. Bu sebepten Türkiye'nin Filistin'i destekleyen pozisyonunun sürece katkıda bulunmak için bir engel değil bir fırsat olduğunun bilinmesi gerekmektedir.

Darbe sonrası ilişkilerin bozulduğu Mısır'la ilişkilerde bir düzelme emaresi bulunmamaktadır. Bunun en önemli sebebi Mısır'da darbe şartlarının hala devam etmesi ve cunta yönetiminin Müslüman Kardeşler'le Türkiye'yi özdeşleştirmesidir. Sisi yönetimi Türkiye'den darbeyi meşrulaştıracak bir tanıma ve Müslüman Kardeşleri yasa dışılaştıracak gerçekçi olmayan adımlar beklemektedir. Türkiye ise Sisi yönetiminden ülkeyi demokratik seçimlere götürmesini ve başta se-

çilmiş Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi olmak üzere sayıları binleri aşan siyasi tutukluyu serbest bırakmalarını istemektedir. İki ülkenin talepleri arasındaki uçurum bazı denemelere rağmen hala varlığını korumaktadır. Önümüzdeki dönemde kurulabilecek düşük profilli birtakım enformel temasın ilişkileri normalleştirmesini beklemek yanlış olur.

Katar dışındaki Körfez ülkeleriyle Türkiye arasındaki ilişkinin en büyük sorunu sürdürülebilirlik ve kurumsallaşma eksikliğidir. Birçok bölgesel meselede örtüşen pozisyonlara rağmen stratejik ortaklıklar ve uzun soluklu iş birlikleri kurulamamıştır. Obama döneminin sonlarına doğru yoğunlaşan Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri, Trump dönemiyle birlikte bir durgunluk yaşamaktadır. Bu durum hem ticari ilişkilerdeki derinleşme hem savunma sanayii alanındaki ortaklıklar hem de örtüşmenin olduğu bölgesel meselelerde ortak hareket etmeyle değişebilir. Körfez ülkeleri Türkiye ile ilişkilerini ideolojik parantezden çıkarmayı denemelidir. Özellikle Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) irrasyonel Türkiye karşıtlığı sadece Türkiye-BAE ilişkilerini değil Türkiye'nin Mısır'dan Libya'ya kadar birçok ülkeyle ilişkilerini gölgelemektedir. Türkiye gözlemci üye statüsünde bulunduğu Körfez İşbirliği Teşkilatı ile ilişkilerini stratejik düzeyde derinleştirmeli, bölgesel meselelerde de ortak zemin bulma arayışına gitmelidir.

SONUÇ

Bu kadar çok ve kompleks dış politika başlığını hakıyla idare edebilmek oldukça zor bir uğraştır. Bu zorluk içerisindeki siyasi konsolidasyon çabası ve güvenlik mimarisinin yeniden inşası ile birleştiği zaman daha da artmaktadır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile Türkiye'nin önünde hem dış politika yaklaşımını hem de dış politika kurumlarını güncelleme imkanı bulunmaktadır. Dost çoğaltma olarak özetlenen dış politika yaklaşımının önünde ciddi meydan okumalar vardır. Bu sebepten mevcut küresel ve bölgesel şartlar altında oldukça iddialı bir yaklaşım olduğu teslim edilmelidir. Yine de küresel ve bölgesel ölçekte fırsatların ne kadar değerlendirilebildiği sorusunun

cevabı Türk dış politikasının performansını belirleyecektir. Bunun için dış politika kurumlarının hem kurumsal hem de insan kapasitelerinin artırılması, iş yapma tarzlarının güncellenmesi, kurumlar arası eşgüdümün sağlanması ve ülkenin öncelikleri ve siyasi

yaklaşımına uygun sevk ve idare edilmesi elzemdir. Her halükarda Türkiye gerektiğinde yumuşak gücünün yanında sert gücünü de dış politikada etkin bir unsur olarak kullanmak zorunda olduğu bilincinden hareketle gerekli hazırlıklarını yapmalıdır.